

Sønderborg bys historie

Begivenheder og forandring

Et foredrag af HC Carstensen, 2003

Del 1 af 2, før 1900.

Borgen omkring 1250

Omkring året 1170 blev det første befæstede tårn opført på en lille naturlig sandbanke ved indsejlingen til Alssund.

Bygherren var enten Valdemar den store eller hans svoger, fyrst Prislav af Mecklemburg.

I de følgende 500 år blev borganlægget bestandigt udvidet og ændret. Tårnet var omkring 8 x 8,5 m og var opført i det nye produkt teglsten, som var lagt i det såkaldte munkestensките. Tegl eller munkesten blev produceret omkring år 1160.

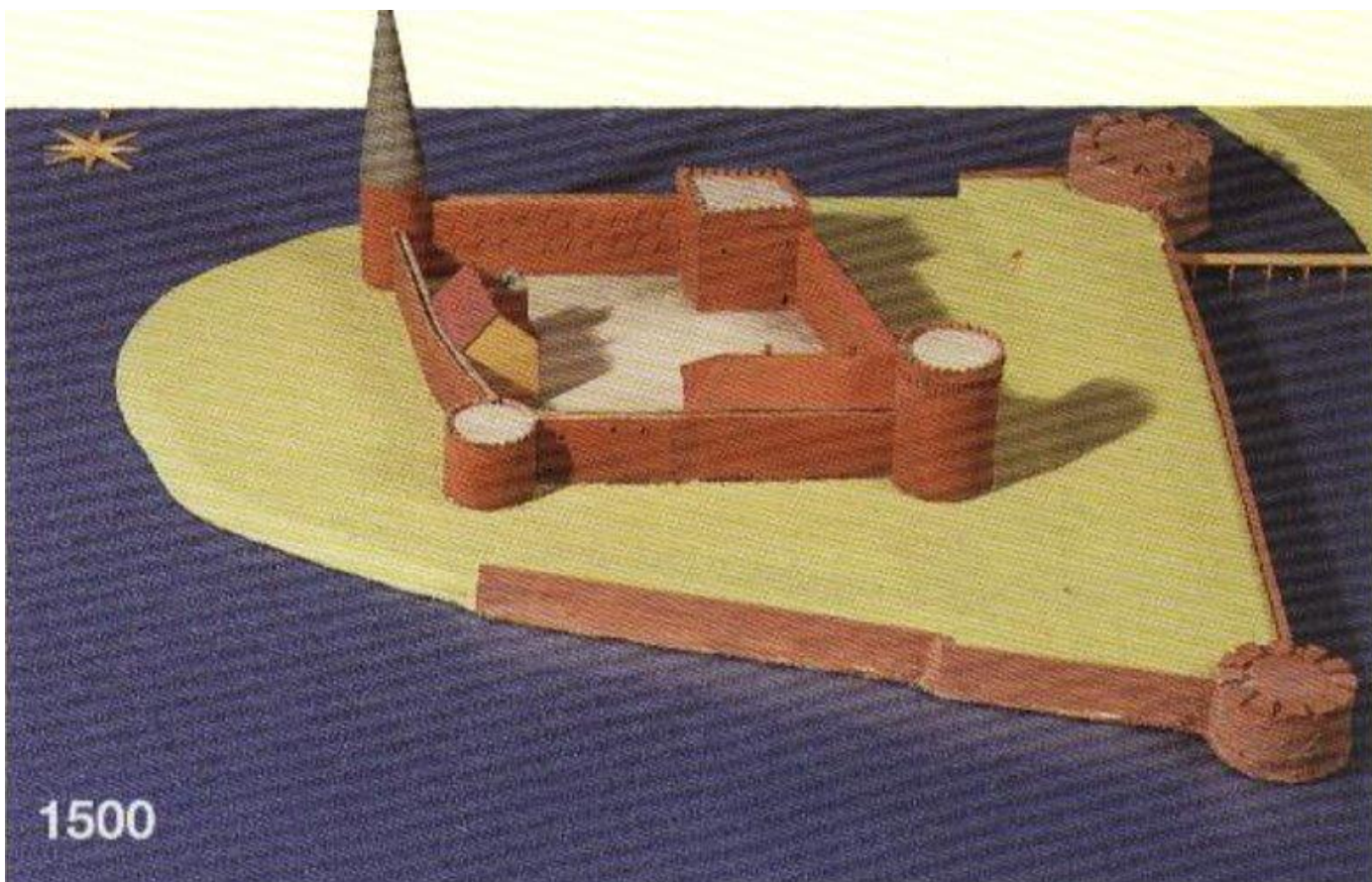
Kong Valdemar den Store skal være slottets bygherre og som første byggeår nævnes året 1169.

Det skal være opført som værn mod Venderne, der året forud i 1168 havde hærget hele det sydlige Als.

Borgen omkring 1500

Borgen er i alle årene blevet udvidet, måske brændt af og ødelagt af fjender og genopført. I år 1340 blev Valdemar Atterdag indsat som konge i Danmark hvorved han blev gift med Hertug Valdemar den III's søster Helvig, brylluppet fandt sted i hertugens stærke borg. Kirkerummet har således enten været i en bygning op ad den nordlige ydermur eller måske i selve tårnet.

Borgen viste sig at være en god borg, set i militært øjemed, og dette førte til, at der hele tiden var behov for håndværkere. Derfor bosatte mange sig i nærheden af borgen. De byggede småhuse på bakketoppen som derved dannede små gader, som vi i dag kender som Rosengade og Slotsgade.

Ydermurene mod nord og vest kan tyde på, at der i slottets nordvestlige hjørne skjuler sig rester af den ældre bygning. Det nu synlige murværk er antagelig fra tiden omkring år 1500.

Her på toppen blev der også bygget en kirke – viet til helgenen Sct. Nicolai. I dette gamle område blev der også anlagt et torv som vi kender som Humletorvet.

Fiskerne byggede deres huse langs vandet.

I begyndelsen af år 1500 blev der anlagt en forborg med to kanonbastioner forbundet med mur og voldanlæg. I 1551 til 1570 blev borgen ombygget fra en middelalderborg til et renæssanceslot. Der blev bygget indenfor murene. Et af de første huse som opstod bag murene var mod vest, denne del kender vi i dag som Drabantsalen.

Kong Hans (1481 – 1513) opholdt sig ofte på slottet og han lod flere skibe bygge til en egentlig dansk orlogsflåde, værftet lå ved Sønderbro. Derfor blev det nord-vestlige tårn bygget om, så det endnu bedre kunne beskytte værftet som lå nedenfor. Tårnet var ca. 10 m højt og i tre etager, hvorefter det blev afsluttet med et højt spidst spir. Foruden disse bygninger blev der i det sydøstlige hjørne opført et tårn og i forbindelse med dette opført endnu et hus.

Slottet i 1570

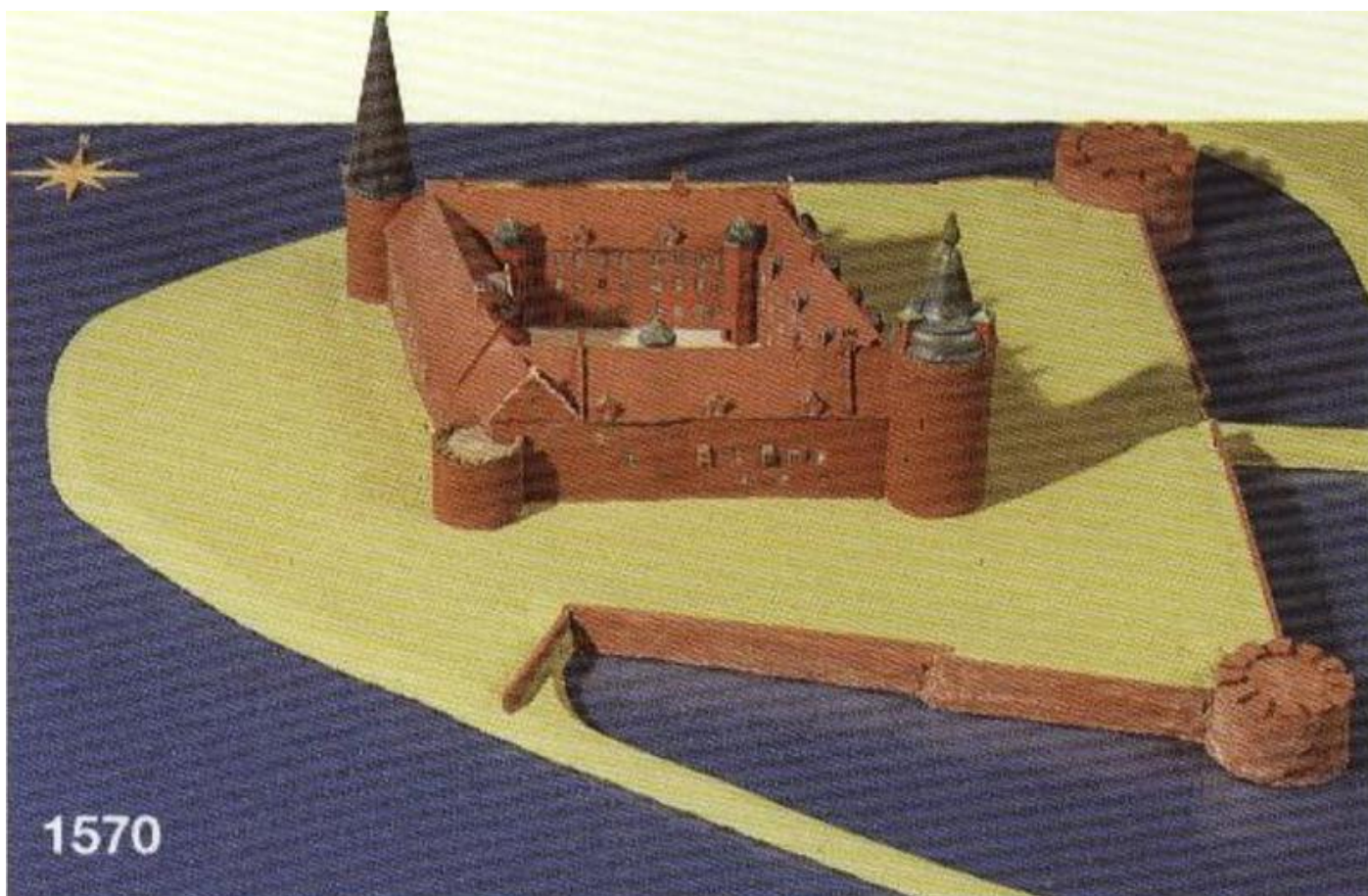
Kong Christian den III var en ivrig bygherre, i hans regeringstid blev alle huller i slottets indre gård udfyldt med bygninger.

I året 1549 blev den tilfangetagne kong Chr. Den. II flyttet til Kalundborg.

De sidste rester af middelalderborgen forsvandt og blev omdannet til et renæssanceslot. Således moderniserede han også Koldinghus i sin regeringsperiode.

I 1559 døde kongen og hans enke Dronning Dorothea fortsatte kongens udbygningsplaner.

Da Dronning Dorotheas yngste søn Hans i 1564 fik tildelt Sønderborg Slot, blev det nødvendigt at indrette en bolig. Dette førte til ombygning af både nordfløjen og østfløjen som stod færdig i året 1570. I disse år blev også riddersalen og slotskirken opført.

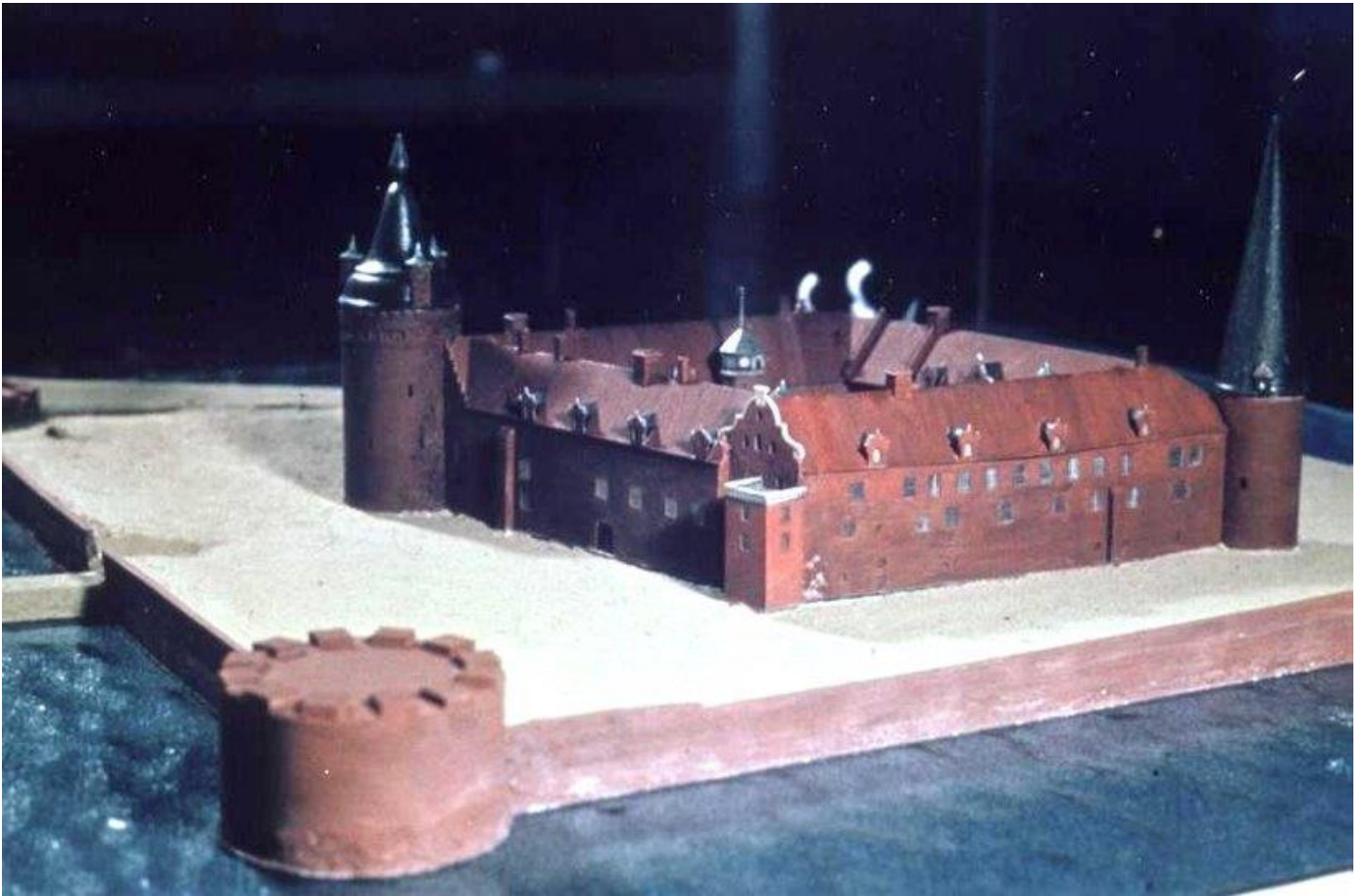
Kong Christian den III har flere gange bygget på slottet, således i 1549-50 og især fra 1556-57.

Slottet i 1570

Da Dronning Dorothea døde i året 1571, var Hertug Hans den yngre ene beboer på slottet.

Foruden slottet overtog han Nordborg slot, et slot i Pløn og et kloster i Ahrensburg. Hertugens hustru Elisabeth døde i 1586 hvorved han indrettede et gravkapel umiddelbart øst for slotskirken. To år efter hustruens død ægtede Hertug Hans den 15 årige fyrstinde Agnes Hedvig af Anhalt.

Brylluppet blev holdt på Sønderborg Slot.

Blåtårn, Christian den II's fangetårn.

Hertug Hans den yngre havde meget store landbesiddelser som ved hans død i 1622 blev delt mellem hans sønner.

Sønderborg slot tilfaldt Hertug Alexander (1573-1627) sammen med mange andre slotte og besiddelser, som f.eks. Ladegården og Nordborg slot.

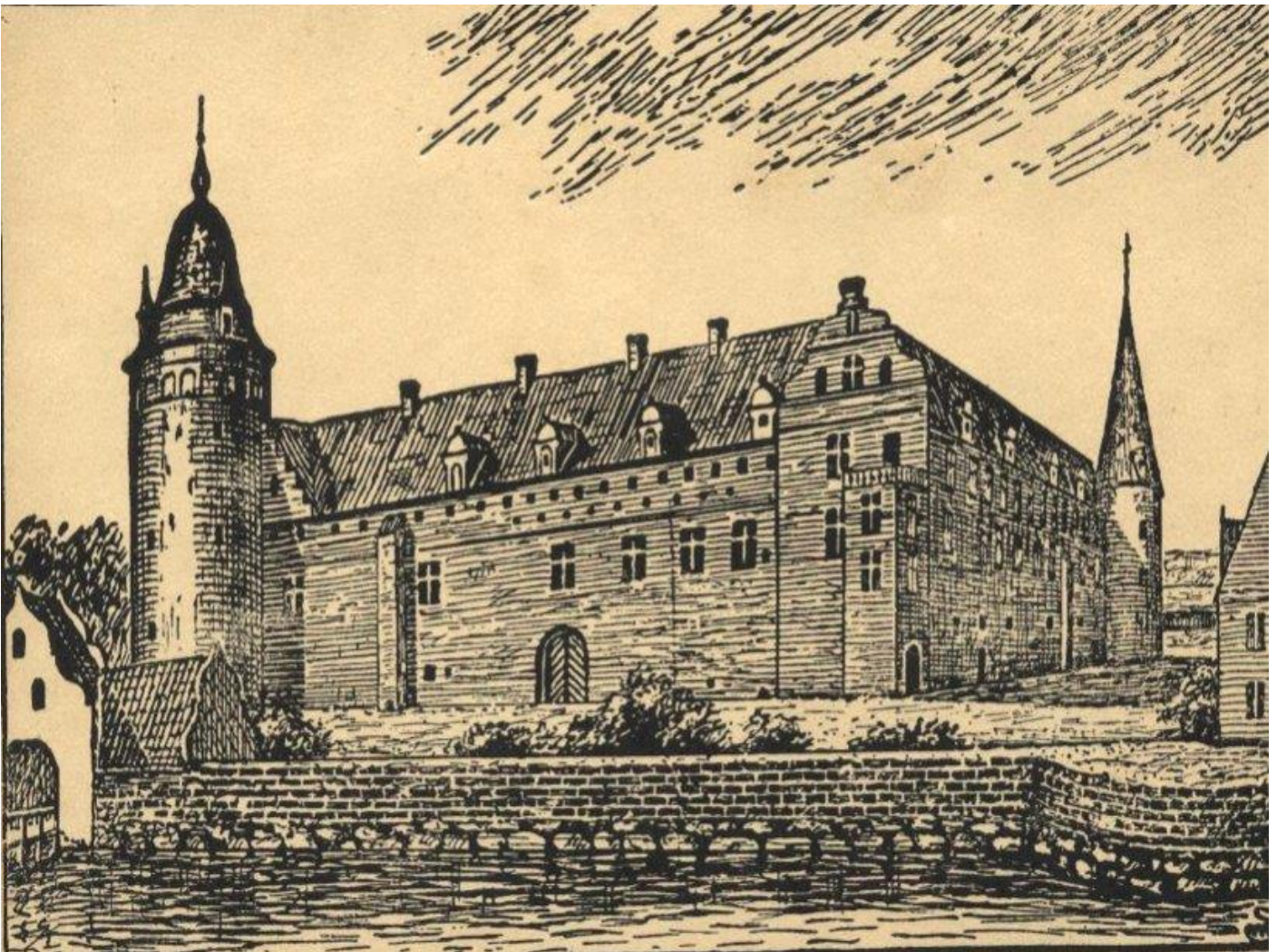
Under Hertug Alexander var der opstået en ret stor gæld, der var således ikke sket de helt store forbedringer på slottet i hans periode.

Efter hertugens død i 1627 blev slottet overtaget af dennes ældste søn Hertug Hans Christian, som heller ikke fik gælden nedbragt. Under Hertug Hans Chr.'s tid var der mange krige, således svenskekrigen. Hertug Hans Chr. døde i 1653.

Under svenskekrigen blev slottet flere gange besat af fremmede styrker.

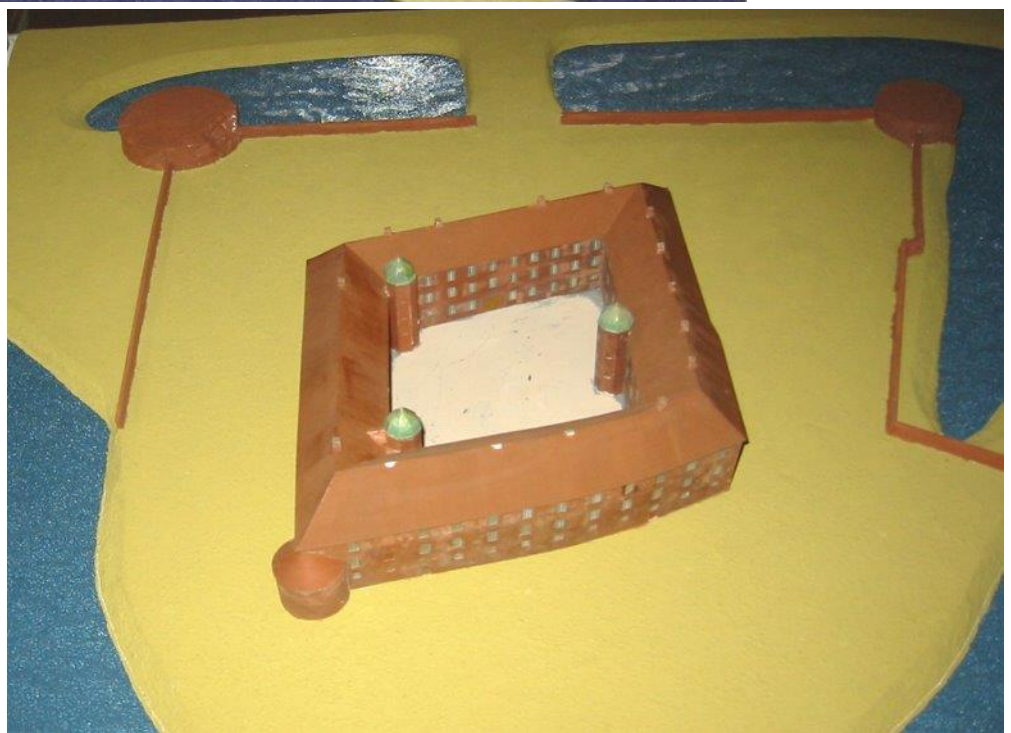
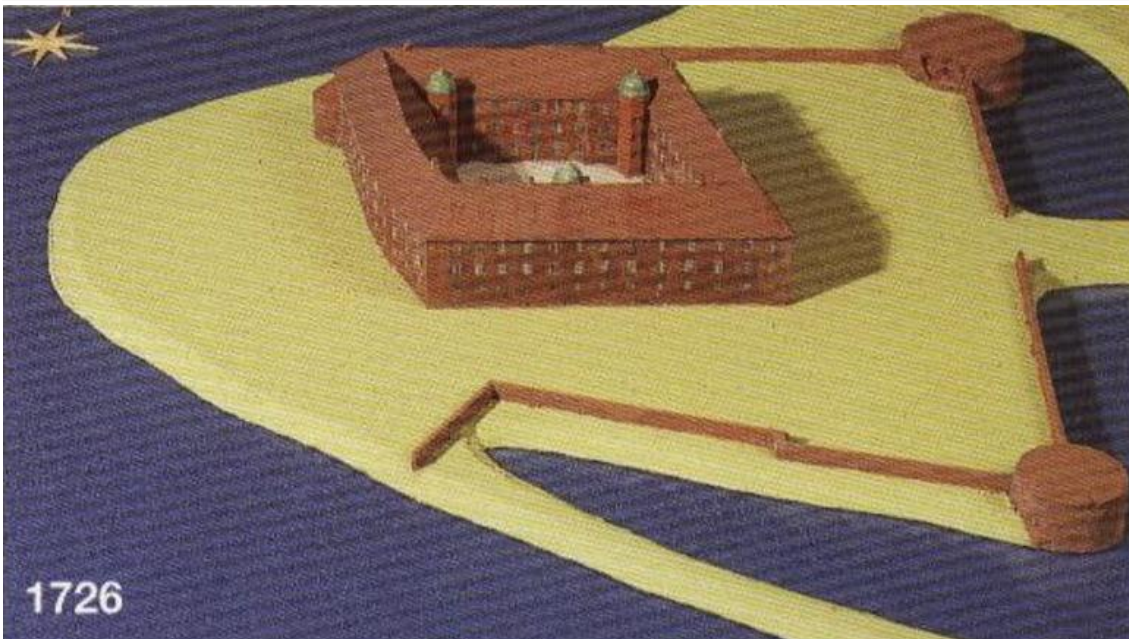
Først i 1662 kunne Hertug Christian Adolf atter overtage sit hertugdømme uden fremmede tropper. Det var et forgældet hertugdømme med slotte og gårde.

Den 13. august 1664 blev det besluttet at indsætte en kommission som besluttede, at det hele skulle tages under en konkursbehandling. Hertug Christian Adolf måtte rejse fra Slot og gods.

Slottet 1570 tegnet af Jens Raben.

Fra 1668 blev slottet styret af en kongelig amtmand, som i perioder også boede der. Slottet gik langsomt i forfald og kongen lod en del slotte i det gamle hertugdømme opmåle. W.F. von Platen fik nogle af opmålingerne at se, hvorefter han anbefalede at ofre omkring 16.000 rdl. til en vedligeholdelse. I 1726 var vedligeholdelsen færdig, dog havde der ikke været penge nok til fjernelse af tårnresterne. Herefter stod slottets ydre nu som et barokslot. Slottets form (1726) som det ser ud i dag:

Slottet 1726 set fra anden vinkel. Sønderborg slot blev ikke, som det var håbet, benyttet meget af de kongelige, men dog som overnatningssted under rejser. I 1764 opgav Kongen at bruge slottet og overgav det til Hertug Frederik Christian den ældre på Augustenborg. Heller ikke hertugerne fra Augustenborg brugte slottet. I den sidste del af 1700-tallet blev lokaler udlejet til lagerrum. Kun kirken blev der været særligt om. Under krigene 1813-14, 1848-50 og igen i 1864 blev slottet benyttet som lazaret. Efter krigen i 1864 blev slottet anvendt som kaserne indtil 1918. Efter 1920 rykkede en del institutioner ind i det gamle slot som bl.a. toldkammer, Røde Kors, teknisk Skole. I 1920 blev der skabt museum på slottet. Slottet overgik til den danske stat i 1921.

Maleri af Sønderborg havn og slot i baggrunden.
Malet af kunstmaler Carl Holsøe som levede i 1848.

Døbefont (Kegnæs Kirke)

Som tidligere nævnt havde Sønderborg en kirke ved navn Sct. Nicolai kirke, som vistnok lå der hvor slotsmøllen er bygget.

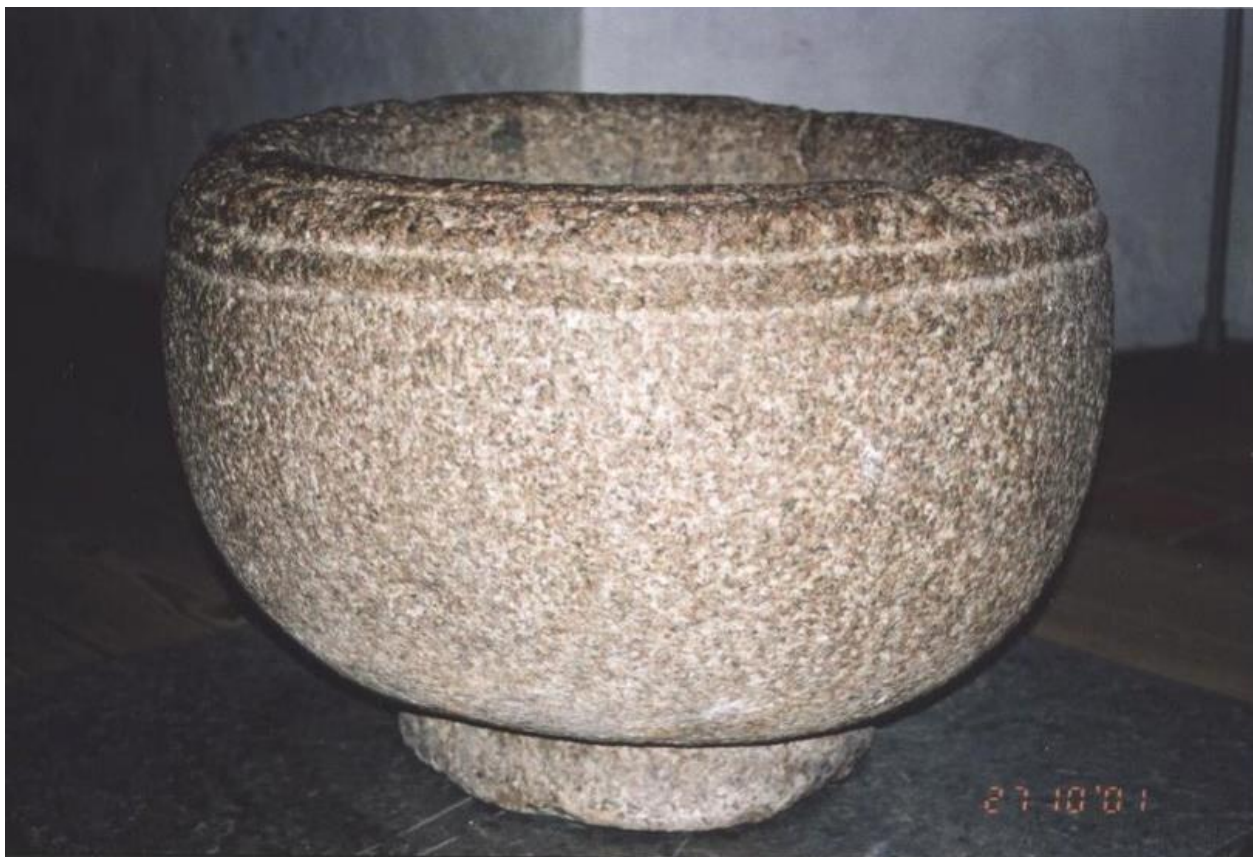
Kirken gik i forfald mellem år 1500-1550, en del af inventaret blev anvendt ved bygning af Kegnæs kirke.

Måske er denne døbefont fra Sct. Nicolai Kirke.

Døbefont anbragt på slottet.

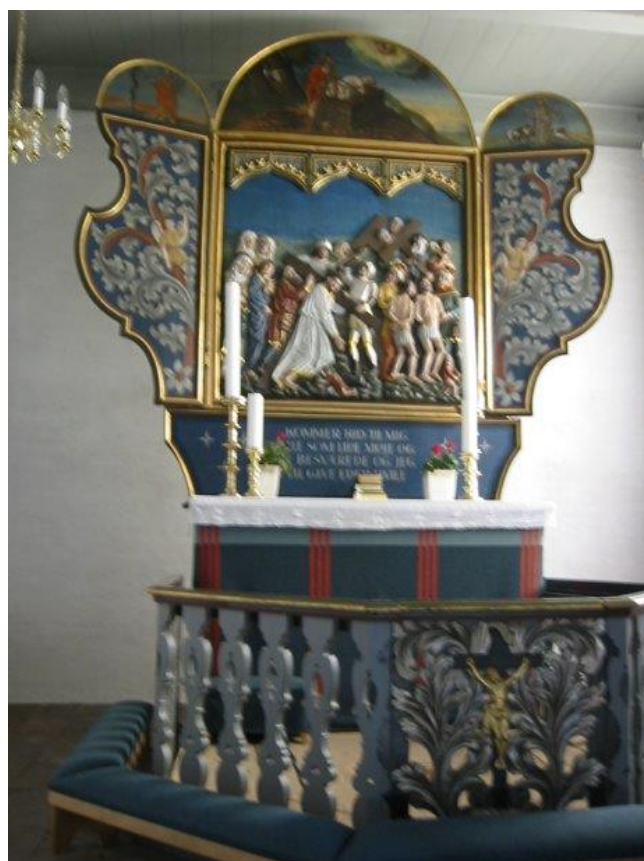
Eller måske er denne døbefont fra Sct. Nicolai kirke? - døbefonten blev fundet af grundlæggeren for museet på slottet Jens Raben, det fortælles at den stod udendørs ved Offizierskasino på Løngang, hvor den blev anvendt som blomsterkrukke. Jens Raben spurgte på kasinoet om han måtte få den til museet, men nej. En tid efter var den pludselig forsvundet, hvorefter man mange år efter fandt den på magasinerne på slottet.

Altartavlen - Kegnæs Kirke

Altartavlen skulle efter sigende være fra den gamle Sct. Nicolai kirke.

Det fortælles at Hertug Hans den Yngre flyttede inventaret fra Sct. Nicolai Kirke til Kegnæs Kirke.

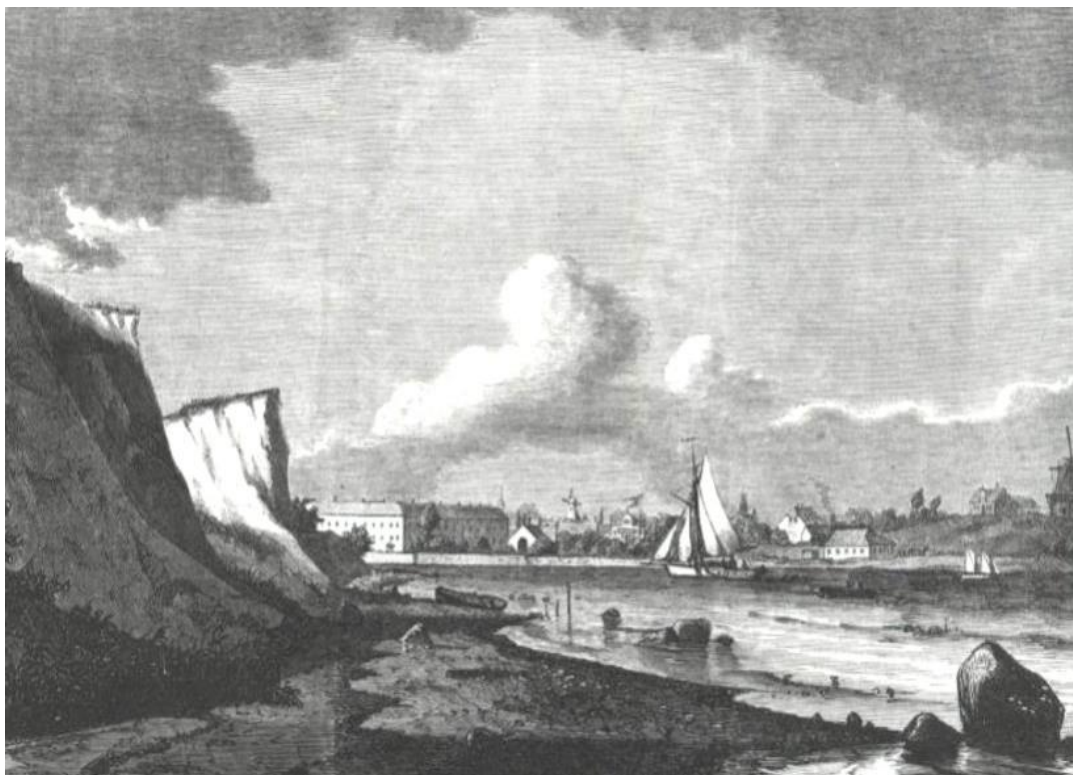

Prædikestolen i Kegnæs Kirke.
Prædikestolen er restaureret i 1928.
Måske er prædikestolen også fra Sct.
Nicolai kirke.

Selv om der står danske ord på prædikestolen, kan det være at den stammer fra Sct. Nicolai Kirke, da prædikestolen blev renoveret i 1928, kan man have ændret teksten.

Slottet og byen
set fra Syd.

Sønderbro - gl. færgested.

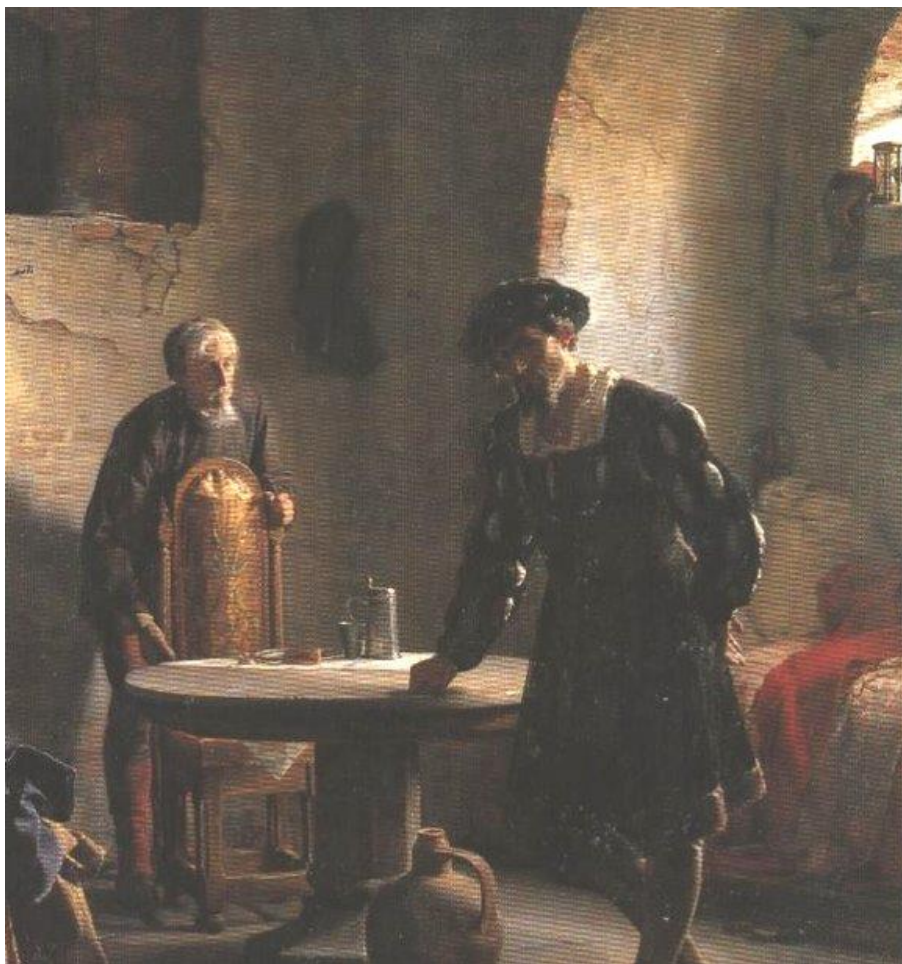
Hvornår den første færge blev sat i vandet, lader sig ikke fastslå, men det antages at færgeforbindelsen er opstået omkring slottets faste beboelse, måske omkring år 1200.

I begyndelsen var der næppe en tidsfast forbindelse, men færgen måtte tilkaldes.

Omkring år 1700 er der en jævnlig forbindelse, en fast færgemand, som bygger sit hus i nærheden af færgen.

Færgen trækkes over sundet ved hjælp af håndspil og en kæde under vandet. Det var dog ikke altid det kunne lade sig gøre at trække færgen over, det kunne være p.g.a. kraftig blæst. I disse tilfælde var der overnatningsmuligheder på hver side af sundet.

Her var byens hjerte, kajen op langs slottet ved indsejlingen til havnen blev anlagt af Dronning Dorothea.

Kong Christian den II blev den 11. august 1532 anbragt som statsfange på Sønderborg slot. Her levede han som fange i 17 år fra 1532 til 1549. Billedet her er en myte, det runde bord har aldrig eksisteret, men er et maleri af Carl Blochs i 1870. Kongen havde ret gode forhold i de 17 år da han var fange på slottet.

Dronning Dorotheas Kapel eller Slotskirken blev færdig i året 1570. Dette er den ældste, bevarede, protestantiske slotskirke i Danmark. Det var Dronning Dorothea som lod slotskirken indrette i årene 1568-1570. I 1586 lod Hertug Hans gravportalen og gravkammer indrette, da hans hustru døde. Over indgangen ses knælende Hertugen og hans 8 sønner og til højre hustruen med sine 6 døtre. Den sidste, der blev gravsat her, var hertuginde Louise Augusta i 1843. Hun var datter af Christian VII og Caroline Mathilde (Struense). Dette var i øvrigt den sidste kirkelige handling i slotskirken. Døbefonden er i marmor og støttes af de fire evangelister Mathæus, Markus, Lukas og Johannes.

Altartavlen i Dorotheas Kapel, malet i Antwerpen hos den dengang kendte kunstner Frans Floris i 1569. Den åbne altertavles absolutte midtpunkt er Kristus på korset.

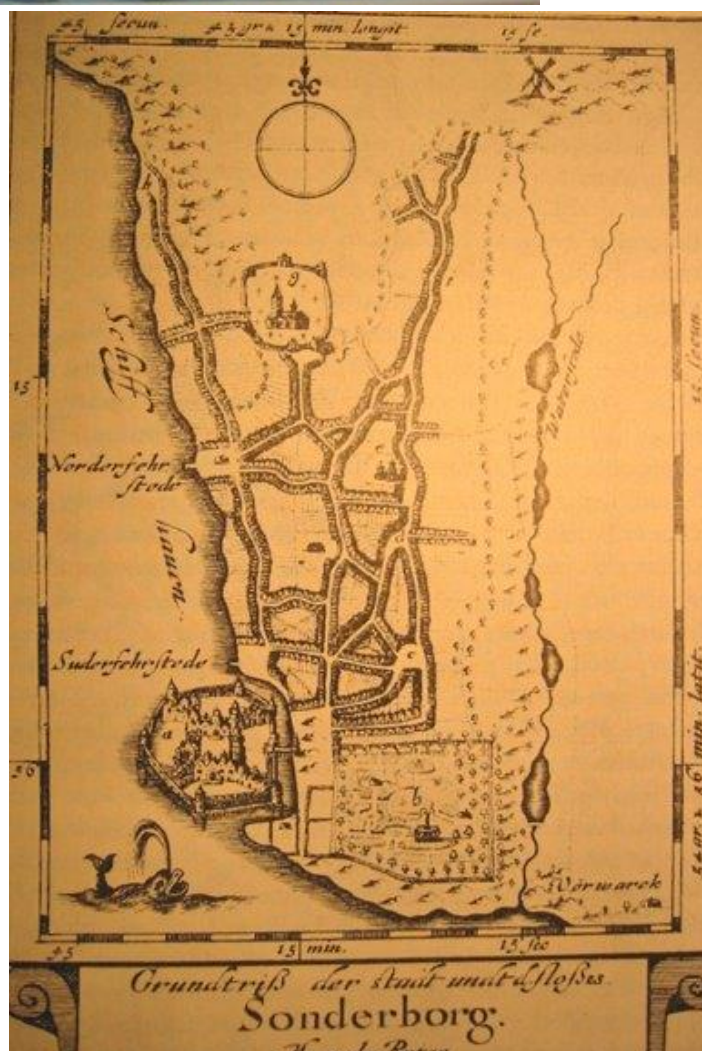

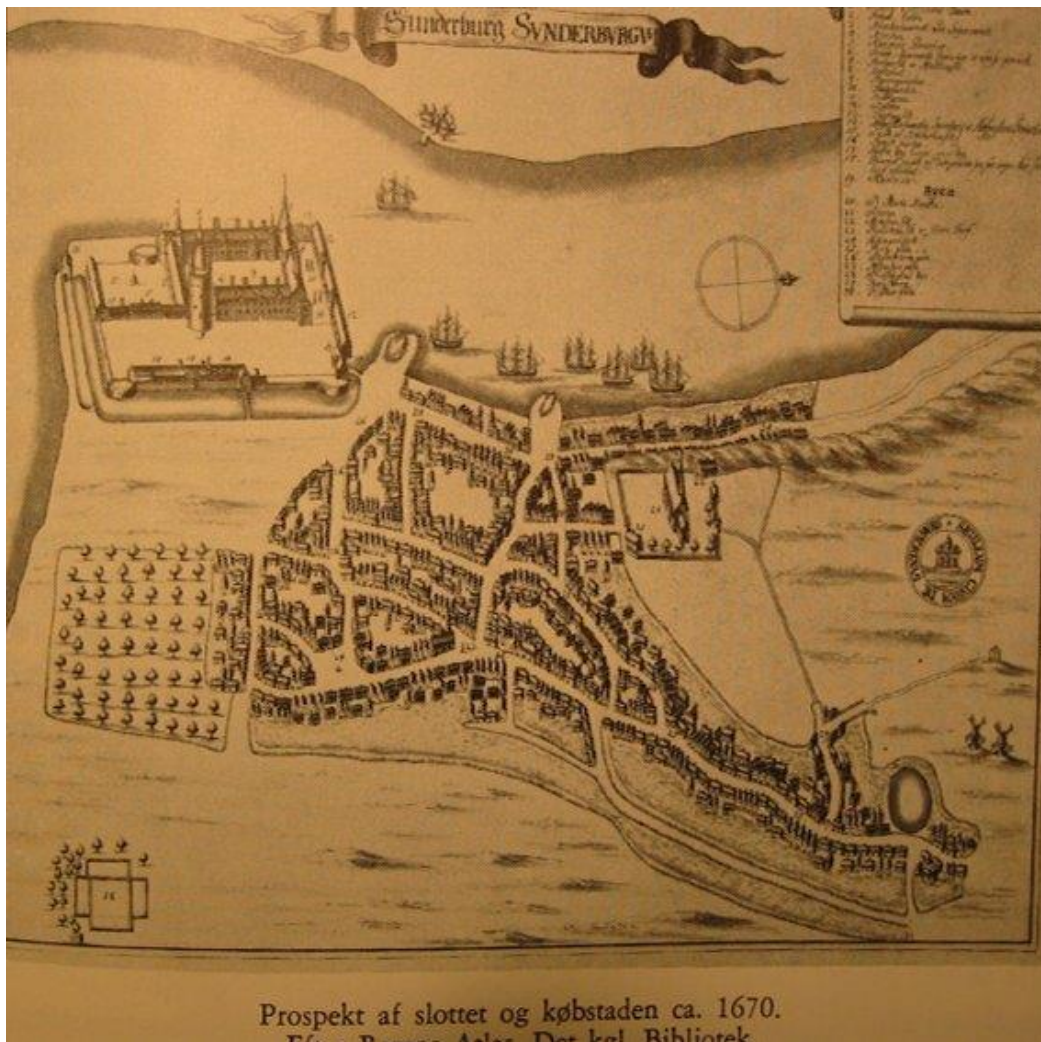
Indgangen til Gravkamrene. Fra Dronning Dorotheas kapel fører der en dør ind til Hertugslægternes gravkamre. Det var Hertug Hans den yngre der indrettede et lille gravrum i den østlige ende af kirken, da hans hustru Elisabeth døde i 1585. Selve gravkammeret er lukket, men det indeholder 46 kister med den hertugelige familie fra Sønderborg og Augustenborg.

Peter Bredahls eskadre ankommer til Sønderborg den 14. december 1658.
 Svenskekrigen 1657-60: Der indgik krigserklæring fra Danmark mod Sverige den 1. juni 1657.
 Efter et par måneder indfandt den svenske officer Carl Gustav Wrangels hær sig i Holsten og der fra rykkede de mod nord. Der blev sendt invasionstropper mod Sønderborg for at vinde det strategisk vigtige Sønderborg og Als, så det ikke faldt i modpartens hænder. De satte sig over Sundet hvor de forblev, for i februar 1658 var der fredsslutning. Denne varede dog ganske kort, en ny krig brød ud i sommeren 1658. Kong Christian den III's gode ven Kurfyrst Friedrich Wilhelm kom til hjælp med den Kejserlige Brandtenburgske-Polske hær. Den 4. dec. 1658 begyndte hæren en kraftig beskydning over Sundet for at støtte overgangen, på Als-siden stod de svenske soldater. Overgangen skete i 17 fartøjer og disse blev støttet af tre danske krigsskibe under kommando af søofficer Peter Bredahl. Ved dette slag blev han dødelig såret, da han ville entre et svensk krigsskib.

Kort over Sønderborg ca. 1652 af Danckwert, et kobberstik.

Kort over Sønderborg
ca. 1670 af P.H. Resen
- kobberstik.

Tryk af tegnet kort
over Sønderborg ca.
1769 af Erich
Pontoppidan
- kobberstik.

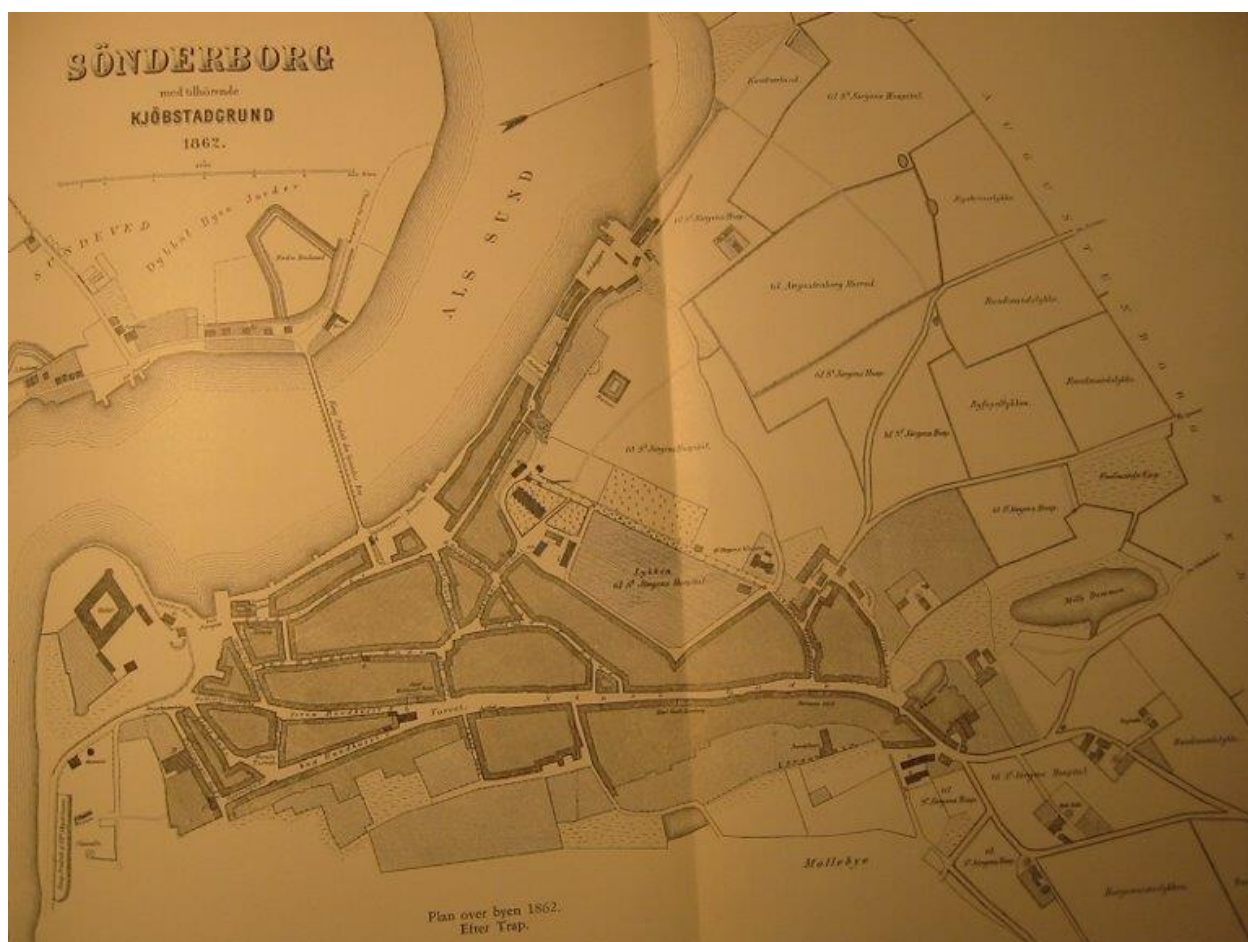
Prospekt af slottet og købstaden ca. 1670.
Efter Petersens Atlas. Det kong. Bibliotek.

Sønderborg Rådhus før 1864.

Kort over Sønderborg 1862 efter Trap.

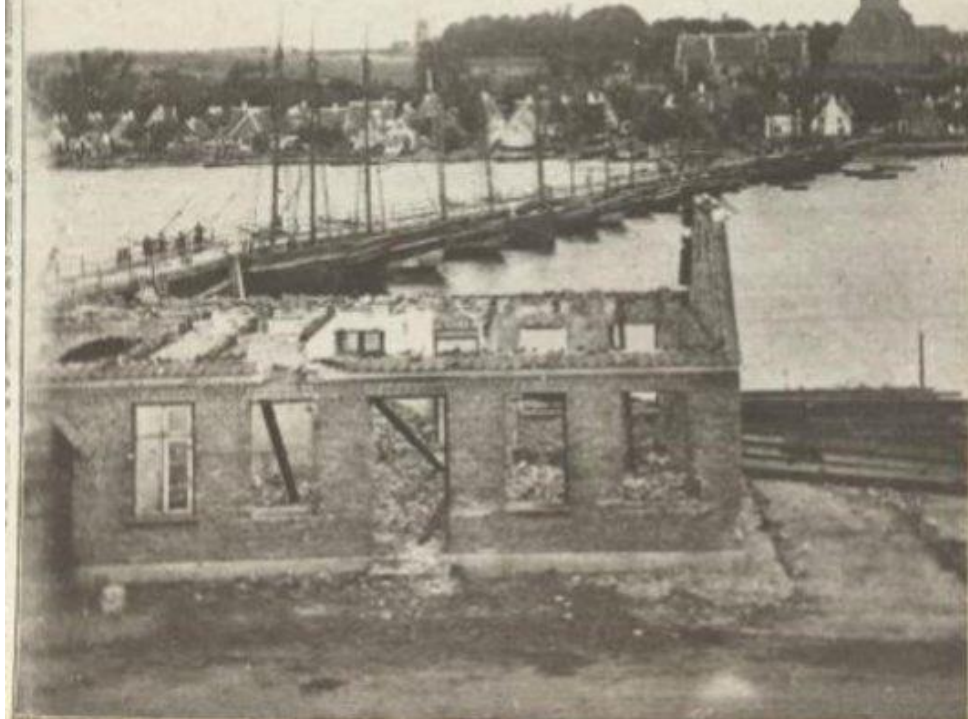

Bombardementet af Sønderborg den 2-3. april 1864.

Efter bombardementet - blik mod slottet, ruiner i forgrunden af huse i Bagergade og Brogade.

Sønderburg im Kriege 1864.

Blik fra Sundeved siden mod kirken og den midlertidige bro.

Under krigen i 1864 havde man etableret en ekstra bro bestående af forhåndenværende skibe, som blev ankret op side om side, mellem skibene havde man udlagt en kørebane, således kunne man hurtigere komme enten frem eller tilbage. Den enkelte bro var ensrettet.

Nørrebro - Gl. Havnekontor fra 1854 udbrændt.

Huset var ejet af købmand Andreas Karberg, som i året 1864 fik den gode ide at tørre fisk på pladsen foran huset, det blev til en slags "klipfisk".

Humletorvet.
Sønderborgs ældste torv.

Perlegade set mod nord fra
Jernbanegade-krydset.
På venstre side ses I.H. Kocks
bygning i dag Rohleder Sport.

Efter bombardementet, rådhuset med det sønderskudte rådhus.

Løveapoteket. Under krigen fungerede huset som generalstabskvarter, natten til den 3. april blev huset ramt af en granat, der gik igennem taget dog uden at antænde.

Apoteker Paulsen købte bygningen i 1852 og i 1920 overtog apoteker Thorvald Petersen stedet, men solgte det kort tid efter til apoteker Johs. Juhl, som drev apoteket frem til 1959, hvorefter sønnen Jørn Juhl drev apoteket frem til 1990.

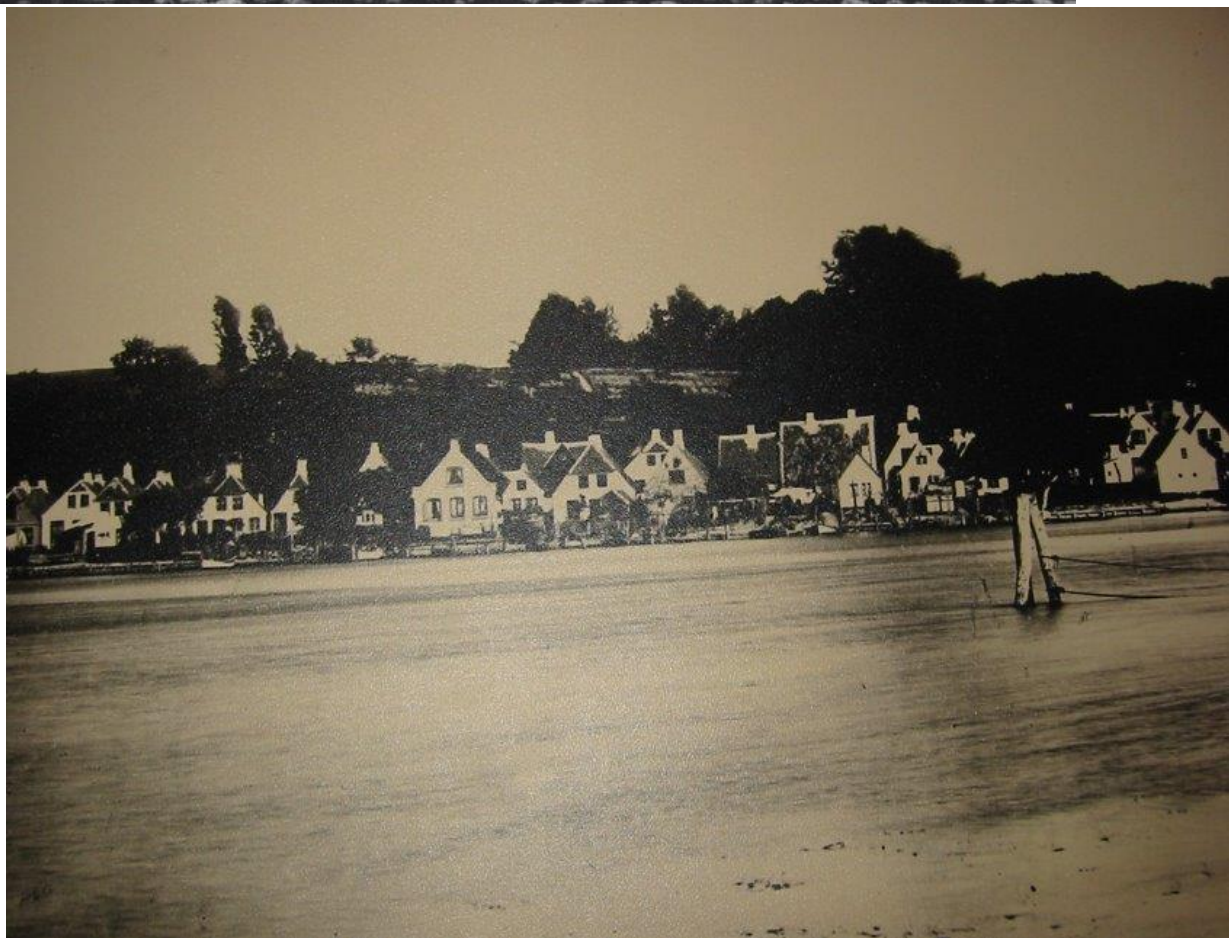
Ruinerne i forgrunden er resterne af Hertug Ernst Günthers Palæ, det var et trelænget palæ på adressen Perlegade nr. 7 og 9. Det eneste, der tilbage af dette palæ, er havehuset og muren som findes på P-pladsen.

De sønderskudte bygninger - Løveapotek og Rådhus.

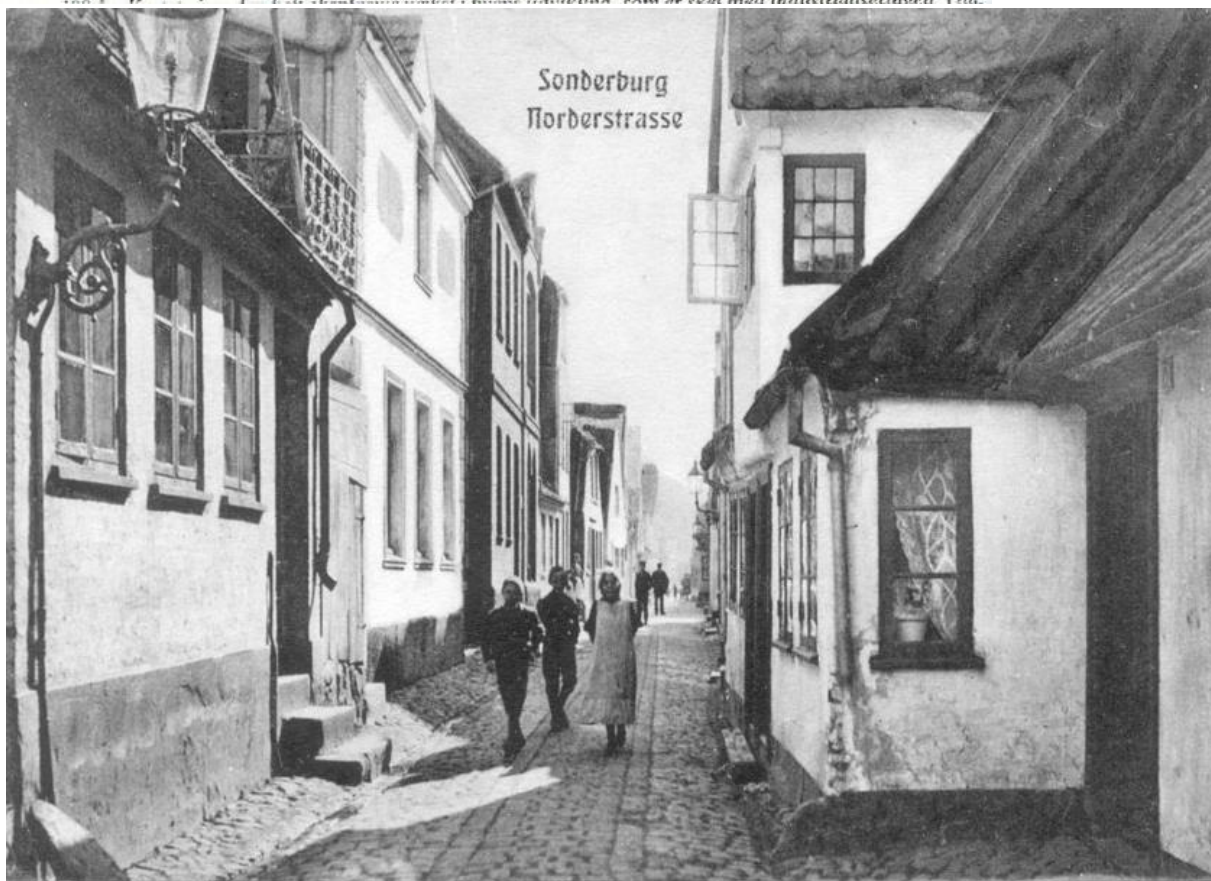
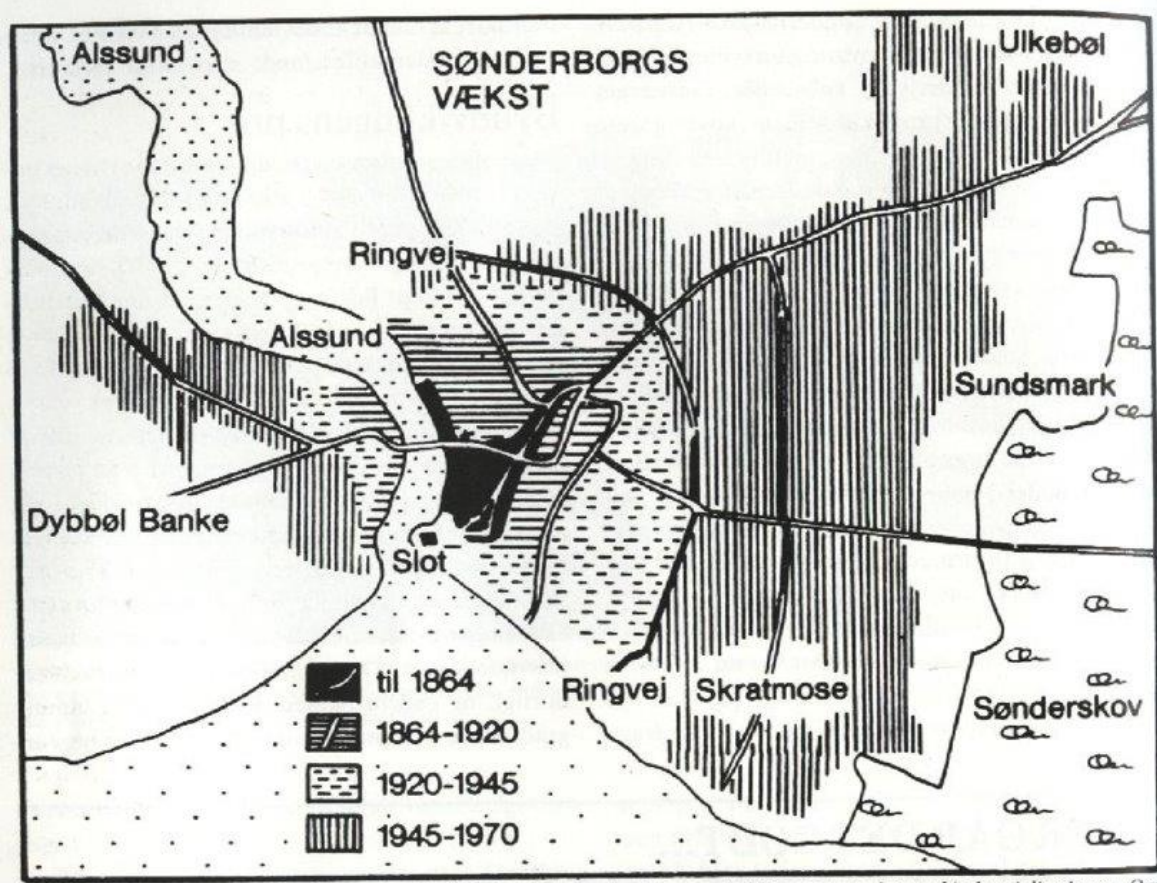

Rådhuset efter 1864. Rådhuset genopbygget i 1865 og blev indviet den 22. marts 1866.

Slottet som kaserne. Slottet blev omdannet til kaserne, det var den 86. batallion.

Blik fra Sundeved mod Havbogade.

Havbogade / Nørregade / Fiskergade. Billedet er nok fra omkring 1920, men der er ikke sket de store forandringer siden krigen i 1864. Havbogade kom godt ud af det under bombardementet sammenlignet med den sydlige bydel. Der var således kun to huse som fik erstatning efter krigen.

Mariegade - havemuren. Den gamle mur med havehuset er den sidste del, som er tilbage af Hertug Ernst Günthers Palæ – muren blev også kaldt som "Bach æ plantbei". Muren er opført omkring 1650. Palæet, Perlegade 7 + 9, var et trelænget hus opført af Hertug Ernst Günther. Palæet blev brugt som enkesæder for hertug-slægten. I 1750 kom det ved en offentlig auktion i apoteker Poulsens eje. Senere blev der indrettet apotek i bygningen.

Stengade - oprindeligt var navnet Steinstraße.

Gaden er bygget lige før krigen i 1864.

Det var i Borgmester Hilmer Finsens sidste tid som borgmester at gaden blev anlagt.

Sct. Marie Kirke set fra Sundevedsiden.

Selve kirkebygningen eksisterede i 1541, hvor den fungerede som Sct. Jørgens hospital. Hertug Hans d.y. besluttede at udvide kirken og grundstenedlæggelsen kunne finde sted i 1595 og blev indviet i år 1600.

Hovedindgangen var i den sydlige side, adgang til kirken skete ad Kirkegade som førte direkte op til kirken.

Tårnet blev bygget i året 1883, tegnet af A.W. Prahle fra Flensborg.

Sct. Marie Kirke indvendig. Billedet er fra før 1923, de to vinduer i koret blev ved restaureringen muret til, der blev installeret et nyt orgel, der kom nye stole som var leveret af snedkermester Chr. Wolff efter en tegning fra arkitekt Havning. De gamle stole var fra 1852.

Ladegården. Sønderborg kommune købte i 1860 den store landejendom på 676 tønder land, da Sønderborg ikke havde en egentlig bymark. Nu kunne man bortforpagte mindre parceller til de folk som boede i udkanten af byen. Desuden var der nu mulighed for den videre udvikling af byen.

Ladegården blev pagtet ud, og den første forpagter var den kendte politiker Nic. Ahlmann for en periode på 20 år. Men han overlod snart forpagtningen til sin svigersøn Sofus Hansen, svigersønnen døde i 1868, derefter blev den forpagtet ud til H. Augustensen. I 1879 nedbrændte Ladegårdens store hestestald efter et lynnedslag. Ved genopbygningen blev der indrettet heste og svinestald i den store lade, samtidig blev der opført et mejeri. I 1888 ophørte forpagtningen, hvorefter kommunen selv drev gården. Natten mellem den 17. og 18. august 1895 brændte det igen på Ladegården, hvor både stald og ladebygning brændte.

Pæ Søwsens hus på hjørnet af Perlegade / Jernbanegade. Huset var indrettet som restauration og er antagelig nedbrudt i 1878.

Et kik ned ad Perlegade, man ser at P. Søwsens hus lå lidt fremme på grunden.

Søndergade - PE KA margarine Det var her i disse bygninger at margarinefabrikken startede, grundlægger Peter Knarhøj.

I 1889 blev Sønderborg Margarinefabrik indviet, ikke i Søndergade, men længere henne ad Ndr. Havnegade der hvor Helgolandsgade munder ud i dag. P. Knarhøj fik dog også sin fabrik i gang i året 1889-90.

Efter et par år købte han fabrikken ved Helgolandsgade (1902).

I 1909 solgte han virksomheden til margarinefabrikken Bona A/S København.

Pontonbroen. Eller rettere Kong Frederik den VII bro blev indviet i 1856, rammearbejdet og tømmerarbejdet blev overdraget til H.H. Hauschild.

Fald Om, en restaurant som lå direkte ved overgangen til Sønderborg.

Her var det muligt at opstalde heste og vogn, for der var jo penge at spare, når man gik over broen. Det kostede således 3 skilling at gå over og 14 skilling for to heste og vogn. Taksterne var meget specificeret som for eksempel en mand med en trillebør der var læsset kostede 4 skilling hvorimod en tom trillebør kostede 2 skilling.

Ringridning. Den nuværende ringriderforening blev startet i 1888, det var på Bryggeriets marker ved den nuværende Helgolandsgade. Billedet er fra ringridning på den gamle plads. I 1909 kunne man flytte ringridningen til den nuværende ringriderplads.

Hotel Kurhaus. I 1898 blev der af et konsortium bygget et hotel i Kurhusskoven eller som det hedder i dag Dams Klint.

